

DALGALARI ARASINDA ŞİİR TAŞIYAN TAŞ: DİVAN ŞİİRİNDE MERMER

THE STONE THAT CARRIES POETRY AMONG ITS WAVES: MARBLE IN DİVAN POETRY

Fatıma AYDIN*

Öz

Osmanlı dönemi mimarisinde mermer önemli bir yer tutmaktadır. Divan şairleri çevrelerinde gözlemledikleri mermer kullanımlarını şiirlerine taşımışlardır. Klasik şairler bu taşı tanımlamak için mermer kelimesinin yanında "hârâ" ve "rühâm" kelimelerini de kullanmışlardır. Divan şiirine baktığımızda mermerin minber, türbe, ev, hamam, saray, mezar taşı, kitabe veya havuz gibi çok farklı alanlarda kullanıldığını görmekteyiz. Divan şairleri güzelliği ve sağlamlığı ile şiiri, beyazlığı ile sevgilinin tenini ve ellerini, sertliği ile sevgilinin kalbini, rakibin acımasızlığını mermere benzetmişlerdir. Mermer ile diğer değerli taşlar arasında benzerlik ve farklılıklar Divan şairinin dikkatini çekmiştir. Elmas veya safir gibi mermer de maden ocaklarından çıkarılır fakat onlar kadar değerli değildir. Şiirlerde mermer ile su arasında mevc (dalga) sahibi olmaları açısından benzerlik kurulurken sertlik açısından zıtlık vurgulanmıştır. Mermerin benzetildiği bir diğer mefhum ipektir. Hârâ kelimesi hem ipek hem de mermer anlamına uygun düşecek şekilde şiirlerde kullanılmıştır. Doğada mermerin birçok farklı rengi bulunmaktadır. Divan şairleri siyah, mavi ve özellikle beyaz renkli mermerlerden bahsetmişlerdir. Övülen kişinin cömertliği, mermerde çiçek/çimen bitiren bir yağmur olarak tasvir edilmiştir. Mermer her ne kadar sertliği ile anılsa da şairler aşkın bedduasının mermeri dahi delebileceğine inanmaktadır. Divan şairleri mermer kelimesini "mermere sikke kazımak", "mermere nükte kazımak" ve "zâd-ı sahtı mermerden almak" gibi deyimler içerisinde de kullanmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Mermer, Hârâ, Şiir, Taş.

Abstract

Marble has an important place in Ottoman period architecture. Divan poets brought the use of marble they observed around them into their poems. Classical poets used the words "hârâ" and "rühâm" as well as the word "marble" to describe this stone. When we look at Divan poetry, we see that marble is used in many different areas such as pulpit, tomb, house, bath, palace, tombstone, inscription or pool. Divan poets compared poetry with its beauty and solidity, the skin and hands of the beloved with its whiteness, the heart of the beloved with its hardness, and the cruelty of the opponent with marble. The similarities and differences between marble and other precious stones attracted the attention of the Divan poets. Like diamonds or sapphires, marble is mined from mines, but it is not as valuable. In the poems, while a similarity is established between marble and water in terms of having a wave, the contrast in terms of hardness is emphasized. Another thing that marble is compared to is silk. The word Hârâ was used in poems in a way that corresponds to the meaning of both silk and marble. There are many different colors of marble in

Article Info

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 15/10/2023

Kabul Tarihi: 28/11/2023

Atıf

Aydın, F. (2023). Dalgaları Arasında Şiir Taşıyan Taş: Divan Şiirinde Mermer. *Anasay* 26, 1-11.

Research Article

Received: 15/10/2023

Accepted: 28/11/2023

nature. Divan poets talked about black, blue and especially white marbles. The generosity of the person being praised is depicted in marble as a rain that grows flowers/grass. Although marble is remembered for its hardness, poets believe that the lover's curse can even pierce marble. Divan poets also used the word marble in expressions such as "Mermere nükte kazımak", "Mermere sikke kazımak" and "Zâd-ı sahtı mermerden almak".

Cite this article as:

Aydın, F. (2023). The Stone that Carries Poetry among its Waves: Marble in Divan Poetry. *Anasay* 26, 1-11.

Keywords: *Divan Poetry, Marble, Hara, Poetry, Stone.*

Giriş

Mermer, yüzlerce yıldır renkleri, ışıltılı görünüşü ve kimi türlerinin içerisinde bulunan dalga şekilleri ile insanoğlunun dünyasını süslemektedir. Mermerin insanla dostluğu milattan önceki devirlere dek dayanmaktadır. Mermerler, tanrı/tanrıça heykellerinin, büyük abidelerin, sarayların, büyük liderlerin kabirlerinin, tapınakların yapımında kullanılmıştır. Günümüzde mermer, hala inşaat ve dekorasyonun vazgeçilmez öğelerindedir.

Bugün çok farklı renk ve desende mermer türünden bahsetmek mümkündür. Yapısal olarak mermer, kalker ve dolomitik kalkerlerin yeniden kristalleşmesiyle oluşur. İçeriğinin büyük bölümü (% 90-98) kalsiyum karbonattan, az miktarda da magnezyum karbonattır. Bu açıdan kalsit kristallerinden oluşan bu taşın en yaygın rengi beyaz ve gri tonlarındadır. Fakat farklı malzemelerle bir araya gelerek mavi, kırmızı veya siyahî tonlarında da mermerler bulunabilir. Bugün ticarî standartlara uygun boyutlarda kesilip parlatılabilen birçok doğal taş, mermer olarak tanımlanmaktadır (Çelik, 2003, s. 12). Mermerlerin içerisinde sarı, gri, mavimsi veya çok farklı renk tonlarında çizgiler ve noktalar bulunabilmektedir. Bunlara dalga veya mevc de denilmiştir. Ülkemizde bilinen en zengin mermer yatakları Marmara'dadır (Arıkan, 1962, s.467).

Anadolu'nun geniş mermer yatakları, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlıya hizmet etmiştir. Evliya Çelebi, Seyahatname adlı eserinde mermerden yapılmış eserlerden bahsetmektedir (Jarring, 1978, s.775-776). Selçuklu ve Osmanlı yapı ustaları; mermeri inşa ettikleri yapıların hemen hemen her alanında kullanmışlardır. Binaların kubbelerinde, sütunlarında, duvarların kaplanmasında, minber ve mihraplarda, özellikle hamam dekorasyonlarında kısaca hem iç hem dış mekanlarda mermer kullanılmıştır. Divan şairleri yaşadıkları dönemde çevrelerini süsleyen bu mermer eserlere kayıtsız kalmamışlardır. Gözlemlerini hayal dünyalarında zenginleştirerek eserlerinde sergilemişlerdir.

Bu çalışmada, Divan şairlerinin şiirlerinde mermeri nasıl ele aldıkları irdelenmiştir. Kimi zaman aynı mazmun farklı şairler tarafından tekrar tekrar ele alınmaktadır. Bu durumla karşılaşıldığında tekrara düşmemek adına beyitlerden bir tanesi seçilmiştir.

Divan Şiirinde Mermer

Divan şiiri farklı sanatlardan beslenmiştir. Divanlarda hat, tezhip, ebru, minyatür veya müzik terimlerine rastlamak olağandır. Divan şiirinin yararlandığı sanatlardan bir başkası da mimaridir. Mimarinin vazgeçilmez öğelerinden biri olan mermer de Divan şiirinde kendine yer bulmuştur. Mermer kitabeler üzerine yazılan şiirler olduğu gibi şiirlerde de mermer taşından bahsedilmiştir. Divanlarda bu taş "mermer", "hârâ", "ruhâm" gibi adlarla anılmıştır.

Hârâ kelimesi mermer anlamında kullanıldığı gibi, üzeri menevişli ipek kumaş anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır:

"Cûylar mı devr eden taraf-ı çemenzârın yâhud

Mâî pervâz ile nat' olmuş yeşil hârâ mıdır" Nef'î (Akkuş, 1993, Kaside 7/3)

(Çimenliğin etrafında sular mı dönüyordur yoksa mavi kenarla görünen yeşil ipek/mermer midir?)

Divan şairleri mermeri bir yapı malzemesi olarak eserlerinde anmışlardır. Beyt/beyit kelimesi hem ev hem de Divan şiirinin yapı taşı olan iki dizelik şiir parçası anlamına gelmektedir.

Bu açıdan şairler beyitlerini birer yapı olarak ele aldıklarında onu dönemin gözde ticarî taşı mermer ile birlikte anmışlardır. Âhî kendi şiirini mermerden yapılmış bir ev olarak tanımlarken onun şiirine yapılacak düzeltmeleri helik yani “*Yapı örülürken büyük taşlar arasına konulan küçük taşlar*” (sozluk.gov.tr, Erişim t.: 05.06.2023) olarak görmektedir:

“*Âhî'nüñ eylemesün kimsene beytin tashîh*

Beyt kim mermer ile yapıla yer yok helike”

Âhî (Sungur, 1994, G. 101/5)

(Mermerden yapılan evde helike[küçük taşlara] yer olmadığından Ahî'nin evini/şiirini kimse düzeltmesin!)

Şiirler birer yapı olarak ele alındığı gibi şairler için gönül de öyledir. Aşğın gönlü kırılğanlığı ile camdan bir eve, köşke veya saraya benzetilirken sevgilinin gönlü acımasızlığı ile taşa benzetilmektedir. Sevgiliyi bir mimara benzeten Sehî Bey (ö. 1548), sevgilinin gönlünü mermerle döşenmiş bir ev olarak tasvir eder:

“*Cevre bünyâd itdi beñzer 'âşık-ı miskîn için*

Ol cefâ mi 'mârı gönli hânesin mermer döşer”

Sehî Bey (Yekbaş, 2020, G. 70/4)

(O cefâ mimari [olan sevgilinin], eziyeti inşa etmesi zavallı aşık için gönül evini mermer döşetmesine benzer.)

Üzerinde hutbe okunan merdivenli bir yapı olan minberler, camilerin vazgeçilmez mimari unsurlarındandır. Hutbenin minberde okunmasındaki amaç dinleyenlerin hatibin sesini daha iyi duymasıdır. Tarih boyunca mimarlar caminin bir parçası olan minberleri birer sanat eseri gibi ele almışlardır. Selçuklu ve beylikler döneminde daha çok ahşap işlemeciliği ile süslenen minberler, Osmanlı döneminde taş ustalarının eliyle şekillendirilmiştir. İslam tarihi boyunca minber sadece bir mimari unsur değildir. Ona birçok sembolik anlam da yüklenmiştir (Can, 2019, s. 415). Mermerin usta eliyle şaheser bir minbere dönüşmesi Divan şairlerine ilham vermiştir:

“*Darb-ı üstâd ile mermer hoş olup minber olur*

Başına büyüyen adam taş olup kemter olur” Şemseddin Sivasî (Süer, 2017, müfred 5)

(Ustanın darbesi ile mermer güzelleşip minber olur. Kendi kendine büyüyen adam değersiz taş olur.)

İslam coğrafyasında ileri gelen din ve devlet adamlarının kabirleri türbe olarak adlandırılan yapıların içerisinde yer almaktadır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde bu yapılar, taş ustalarının elinde şekillendirilmiştir. Divanlardan da anlaşıldığı üzere türbelerin bir kısmı mermerden yapılmıştır:

“*Ölse bir sengîn-gönül servüñ hevâsından Sehî*

Billâhî ey serv-i men mermer yapasız türbetin” Sehî Bey (Yekbaş, 2020, G. 185/5)

(Sehî bir taş kalplinin aşkıdan ölse, ey benim selvi [boylu sevgilim] Allah için onun türbesini mermerden yapın).

Türklerde temizlik kültürünün en büyük göstergelerinden biri hamamlardır. Hamamlar sadece yıkanılan yerler değildir. Bireyin sosyalleştiği bu mimari yapılar çevresinde bir hamam kültürü oluşmuştur. Hamam mimarisinde en çok tercih edilen taşların başında mermer gelir. Sebzî, hamam zeminini süsleyen mermeri sevgilinin ayağına yüz süren bir kişi gibi hayal etmektedir:

“*Yüzini ferş eyleyüp sürdi o sîmîn pâyına*

Âferîn ol mermerüñ ey dil bugün a 'dâbına”

Sebzî (Yekbaş, 2016, G. 704/3)

(Ey gönül, o mermer, yüzünü eğip sevgilinin gümüş ayaklarına sürdü, mermerin edebine aferin!)

Hamam zeminini oluşturan mermerler sabun ile kaplandıkça kayganlığı artmaktadır. Bu olağan durum şairlere dünyanın kaypaklığını hatırlatmıştır:

“*Sanırsın mermer üzre tûde-i sâbûn-ı germ-âbe*

Bu kûhistân-ı dehrin seng-zârı öyle kaypancak” Servet (Diriöz, 2015, G. 76/6)

(Bu dünyanın dağları taşları öyle kaygandır ki [onları] mermer üzerinde nemli sabun yığınları sanırsın.)

Roma döneminde hamam içerisinde bulunan havuzlar, Selçuklu döneminde kaplıcalar dışında Türk hamamlarında görülmemektedir. Fakat Osmanlı döneminden itibaren Türk hamamlarında sıcak veya soğuk su içeren havuzlar bulunmaktadır (Çelik & Aydemir, 2018). Özellikle hamamların girişlerinde bulunan mermerden yapılmış fiskiyeli havuzlar ilgi çekicidir. Kimi kasidelerin nesib/teşbib bölümünde hamam tasvirleri yapılırken bu mermer havuzlardan bahsedilmiştir:

“*Nedir ol mermer-i berrâk ile ol havz-ı latîf*

Nedir ol şemse-i şeffâf ile ol şâh-nişîn” Nefî (Akkuş, 1993, Kaside 46/18)

(O berrak mermer ile o latif havuz nedir? O şeffaf şemseli cumba nedir?)

Osmanlı döneminde yapılarda silindirik biçiminde taşıyıcı direkler olan sütunlar, kasır, köşk veya hamamlarda mermerden yapılmıştır. Mermer sütunların çarpıcı görüntüsü şairlere ilham vermiştir. Arpaeminîzâde Sâmî (ö. 1734), kasrın mermer sütunlarını seyrederken sevgilinin boyunu anmayacağını ifade eder:

“*Seyr iden mermer sûtûnlarla bu kasr-ı dil-keşi*

Yâd ider mi dil-ber-i sengîn-dil ü mevzûn-kadî” Arpaeminîzâde Sâmî (Kutlar, 1996, T. 22/15)

(Mermer direkleriyle gönül çeken bu kasrı izleyen, muntazam boylu ve taş kalpli gönül çeken [sevgiliyi] anar mı?)

Kâbe'nin inşası hakkında Kuran-ı Kerim'de verilen bilgilere göre Hazreti İbrahim bu kutsal yapıyı Allah'ın emri ile yapmıştır. Hazreti İbrahim'e Halilullah olarak da hitap edilmiştir (Yüksel, 2023). Duvarları koyu renkli taşlarla örülmüş olan Kâbe'nin eşliğinin veya zeminin mermerden olduğunu da Divan şairlerinden öğreniyoruz:

“*Âsitânında olupdur ol mehüñ cismi sefid*

San Halîlu 'llâh durur kim kodı mermer Ka 'beye” Mesîhî (Mengi, 1995, G. 233/3)

(O ay gibi sevgilinin beyaz bedeni eşliğinde olduğunda Kabe'ye mermer koyan Halilullah gibidir.)

Kültürümüzde mezar yapılması İslamiyet'ten öncesine kadar uzanır. İslamiyet öncesi Türk toplumunda kağanlar veya büyük kahramanlar için kurganlar yapılmıştır. Bazı mezarların etrafına balbal denilen figüratif heykeller dikilmiştir (Kocasavaş, 2022, s. 68). İslamiyet'in kabulünden sonra da Türk toplumu ölülerine bir saygı ifadesi olarak mezarlarını yaptırmıştır. Divan şairleri yaşadıkları toplumunda mezar yaptırmanın hayır olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Mezar yapımında bugün olduğu gibi geçmişte de mermerin tercih edildiğini divanlarda görmekteyiz:

“*Yine ölmüş 'âşkın ol seng-dil yâd eyledi*

Hayra girdi kabrini mermerle bünyâd eyledi” Üsküplü İshak (Çavuşoğlu & Tanyeri, 1990, G. 288/1)

(O taş kalpli [sevgili] yine ölmüş âşığını anarak [âşığın] kabrini mermerle yaptırarak hayra girdi.)

Mezarların başına ve ayak ucuna konulan taşlara şahide denilmektedir. Mezar taşlarına genellikle mezarda yatan kişinin kim olduğu, doğum ve ölüm tarihi gibi bilgiler yer alır. Fakat kültürümüzde bazı mezar taşlarının üzerine şiirler yazılmış, resimler çizilmiştir. Mezar taşları genellikle mermerden yapılmaktadır. Divan şairleri eserlerinde mermer mezar taşlarından söz etmişlerdir:

“Bir büt-i sengîn-dilüñ ‘ışkında cân viridi deyü

Kabrümüñ üstindeki mermerde ‘ömrüm yazasın” Âhî (Sungur, 1994, G. 88/3)

Mermer mezar taşlarının üzerine yazılıp çizildiği gibi mermer kitabelere de yazılar yazılmıştır. Mermere yazılan bu sözlerin daima orada kalacağı düşünülmüştür.

“Dilüñden ‘âşika bî-dâduñ ey şâh-ı cihân gitmez

Nitekim seng ü mermer üzre yazılsa nişân gitmez” Sebzî (Yekbaş, 2016, G. 291/1)

(Ey dünyanın padişahı, gönlünden âşika adaletsizliğin taş ve mermer üzerine yazılan nişan gibi gitmez.)

Mermere yazıları kazımak aynı zamanda oldukça zor bir iştir. Bu nedenle Divan şiirinde mermere nükte kazımak deyimini zor bir işi başarmak anlamına uygun gelecek şekilde kullanılmıştır:

“Süret itdüñ şî’rüñi girdüñ nigâruñ göñline

Bâkiyâ bu nakş ile sen nükte kazduñ mermere” Bâkî (Küçük, 1994, G. 481/5)

(Şiirini kendine görünüş/suret ederek Ey Bâkî sevgilinin gönlüne girdin. Bu nakış ile sen mermere nükte kazdın.)

Mermeri kazımak oldukça zor olmasının yanında kalıcıdır. Taşa/mermere kazınan sikkenin kalıcı olacağına şairler dikkat çekmişlerdir. Bu açıdan mermere sikke kazıyan unutulmayacaktır:

“Sen seng-dilüñ şol ki derûnında yir eyler

‘Âlemde hemân sikke kazar mermere cânâ” Bâkî (Küçük, 1994, G.1/4)

(Ey can, senin gibi taş kalpli birisinin içinde yer edinen kişi âlemde mermere sikke kazır.)

En zor koşullarda dahi geçimini sağlayan yani ekmeğini taştan çıkararak kişiler Divan şairlerinin de dikkatini çekmiştir. Ekmeğini taştan çıkarır deyiminin anlamına uygun gelecek şekilde Hatmî, zâd-ı sahtı mermerden alır demektedir:

“Ahâlisin sorarsañ ger o sehrüñ

Alur mermerden onlar zâd-ı sahtı” Hatmî (Yücel Turan, 2017, G. 155/2)

Mermer, madenlerden çıkarılır. Nedim (ö. 1730), mermerin içerisinde bulunan ışıltıları elmasa benzetmektedir:

“Bahtı verse takviyet nahlin müseddes hânesi

Ma'den-i elmâs olurdu sîne-i hârâ gibi” Nedim (Macit, 1997, K.18/22)

(Arının bahtı güç verse onun altıgen evi mermerin sinesi gibi elmas madeni olurdu.)

Mermer madenleri genellikle dağlık, taşlık arazilerde olur:

“Kûhdan bu âh-ı pür-süz ile eylersem güzâr

Su olup hârâ ide hârâ gibi mevc âşikâr” Emrî (Saraç, 2002, G. 95/1)

(Bu ateş dolu ahım ile dağı gezsem, su olup mermer yapar mermer gibi dalgalar ortaya çıkarır.)

Mermer ve su arasında sıklıkla bağlantı kurulur. Bu bağlantılardan ilki bu iki madde arasındaki zıtlıktır. Mermer katı iken su sıvıdır. Sert bir taş olan mermeri akan sular etkilemez. Onun bu direnci Divan şairlerine ilham vermiştir:

“Eylemez te’sîr aslâ mermere mâ-i nehir

Sünnetdir şol kalb bakmaz suların çoklarına” Şekûrî (Gültekin, 2009, G. 282/4)

(Akan nehir asla mermeri etkilemez. Şu kalbin suların çokluğuna bakmaması sünnettir.)

Fakat mermer ile su arasında bir de ortaklık vardır. Her ikisinin de dalgaları vardır. Mermerin içerisinde bulunan renkli çizgiler Divanlarda mevc yani dalga olarak adlandırılarak su ile benzerliği vurgulanmıştır:

“Mevc urup mermer-i pâk-i haremi

Añdurur Akdeniz’i Marmarayı” Nevizâde Atayî (Karaköse, 1994, Tarih 20/16)

Değerli madenler ve mermer, Divan şiirinde sıklıkla birlikte anılmaktadır. Simya/kimya, batıl ilimlerdenidir. Bu ilmin biricik emeli değersiz taş veya madenleri değerli madenlere veya altına dönüştürmektir. Divan şairleri arifleri, alimleri veya şeyhleri simyagerlere benzetmişlerdir. Onlar değersiz veya cahil kişileri değerli veya âlim insanlara çevirerek bir simya gerçekleştirmiş olurlar. Mermer her ne kadar ticarî değere sahip bir taş olsa da mücevheratta kullanılan değerli taşlar kadar değerli değildir. Divan şiirinde mermer değerli taşlardan daha az değerli oluşu ile de ele alınmıştır.

“Ârif olmak ister iseñ bezm-i sâhib-hâle var

Ehl-i dil gevher ider pes mermeri sohbet ile” Mehmed Sıdkî (Eren, 201, G. 174/8)

(Arif olmak istersen hal sahibinin meclisine git. Gönül ehli sohbet ile mermeri gevhere dönüştür.)

Mermer ve değerli madenler, Divan şairlerince bir arada bulunmaları ve renk zıtlığı ile birlikte anılmışlardır:

“Kıldı lebün hayâli rakîbüñ dilinde cay

Hârâ içinde san ki yatur lâ’l-pâredür” Hayâlî (Tarlan, 1992, G. 6/3)

(Rakibin dilinde lebinin hayali mermer içinde yatan la’l parçası gibi değerindedir.)

Mermer doğada çeşitli renklerde bulunmaktadır. Ülkemizde Afyon, Muğla, Uşak, Elazığ, Eskişehir, Kütahya ve Balıkesir başlıca mermer madenlerinin bulunduğu alanlardır. En çok beyaz rengi bilinen mermerin, bej, siyah, mavi, yeşil, menekşe rengi, vişne rengi, kahverengi tonları ve pembe tonları bulunmaktadır (Gökay&Gündoğdu, 2001). Divan şairleri mermerin farklı renklerinden bahsetmişlerdir. Özellikle beyaz mermer şiirlerde kara benzetilmiştir:

“Şeh-i nevrûz ider elbetde mermer kal’asın berfüñ

Benefşe dökdi bârût-ı siyeh nakb-ı nihân üzre” Diyarbekirli Hâmî (Yılmaz, 2017, K. 2/18)

(Nevruz şahı elbette karın mermer kalesini yok eder menekşe gizli delik üzerine siyah barut döktü).

Divanlarda behsedilen mermer renklerinden biri de siyah mermerdir. Ferhad hikayesine gönderme yapan şairler, Ferhad’ın deldiği dağın siyah olmasını dağın yas tutmasına bağlarlar.

Hayâlî (ö. 1557), hârâ kelimesini hem mermer hem de ipek anlamına uygun gelecek şekilde kullanmıştır:

“Bu kadar sengîn-dil iken mâtem-i Ferhâd için

Bîsütün geydi siyeh hârâ içine taşına”

Hayâlî (Tarlan, 1992, G. 3/2)

(Bîsütün dağı bu denli taş kalpli olmasına rağmen Ferhad’ın yası için içine dışına siyah ipek giydi./ Bîsütün dağı bu denli taş kalpli olmasına rağmen Ferhad’ın yası için içini ve taşını siyah mermer yaptı).

Dalgalı mavi mermerlerden şiirlerde özellikle suya benzerliği ile bahsedilmektedir. Emrî (ö. 1575), mezarının üzerinin mavi mermer veya mavi ipek ile örtülmesini istemektedir:

“Garîk-ı eşk-i pür-mevc olduğu añılsun Emrînün

Mezârı örtüsün eyleñ anuñ ter mâ’i bir hârâ”

Emrî (Saraç, 2002, G. 25/5)

(Emrî’nin dalgalı gözyaşlarına boğulduğu anılsın diye mezarının örtüsünü parlak bir mavi mermer/ipek eyleyin).

Mezarların üzeri veya sadece kenarları mermerler ile yapılmıştır. Fakat bazı türbelerde mezar örtüsü olarak kumaşlar, ipekler de kullanılmaktadır. Divan şairleri mezar örtülerinden bahsederken hârâ kelimesini hem mermer hem de ipek anlamına uygun şekilde kullanmaktadır. Bahsedilen mermer/ipek mezar örtüsü renklerinden biri de yeşildir:

“Gam-ı hatuñla gubâr olsam ey gül-i ra’nâ

Mezâruma çemenüm örte bir yeşil hârâ”

Emrî (Saraç, 2002, G. 30/1)

(Ayva tüyelerinin derdiyle toza dönersem ey iki renkli gül, mezarıma çimenim bir yeşil ipek/mermer örtün).

Mermer sert iken ipek yumuşaktır. Divan şairleri mermer ile ipek arasındaki bu farka dikkat çekerken aynı zamanda bu iki varlığın parlak oluşuyla benzerliğine de vurgularlar:

“Letâfetde ruhâmı sîm-i hâmu itdi bî-ragbet

Mücellâ mermeri mevcin görenler sandılar hârâ”

Bâkî (Küçük, 1994, K. 27/10)

(Mermeri yumuşaklıkta/güzellikte boş gümüşü değerden düşürdü. Parlak mermerin dalgasını görenler ipek sandılar).

Mermer ile arasında benzerlik kurulan bir başka varlık aynadır. Mermer parlaklığı ile aynaya benzetilir:

“Musaffâ safha-i mermerleri âyinedir seyr it

‘Arûs-ı magfîret gûyâ ki biñ yüzdən ‘ayân oldı” Nüzhet (Yıldırım, 2020, G. 52/7)

(Temizlenmiş mermer yüzeyleri aynadır, sanki bağışlanma gelini bin yüzdən görünür oldu, izle!)

Şairler kimi zaman övdükleri yapının mermerini safir gibi parlak gökyüzünden bile daha değerli bulmuşlardır:

“Musaffâ mermer-i berrâkına kıymet değil gerdûn

Ki gök yâkût olur mı hem-ser elmâs-ı dırahşâna”

Şeyhülislâm İshak (Doğan,

1997, K. 33/13)

(Gökyüzü temizlenmiş berrak mermerinden değerli değil çünkü safir parlak elmasla arkadaş olur mu?)

Şairler kimi zaman memduhun cömertliğini anlatırken mermerden bahsetmişlerdir. Şairler övdükleri kişinin cömertliğini mermerde çiçekler açtıran bir yağmura benzetmişlerdir:

“Ebr-i cûduñdan eger irse nem-i in’âmuñ

Bitüre hâre gül ü lâle vü mermer sümbül” Bâkî (Küçük, 1994, K. 24/24)

(Eğer cömertlik yağmurdan iyilik nemi dikene erişse gül ve lale mermere erişse sümbül açtırır.)

Memduhun cömertlik yağmuru kimi zaman mermerde çimen bitirir:

“Eylese seng ü ruhâmı ebr-i cûduñ terbiyet

Açıla seng üzre güller bitüre mermer çemen” Üsküplü İshak (Çavuşoğlu&Tanyeri, 1990, K. 13/22)

(Cömertlik yağmurun mermeri ve taşı terbiye etse taşın üzerinde güller mermerin üzerinde çimen bitirir.)

Kimi zaman sevgilinin sözleri mermeri konuşturmaktadır:

“Lütfuñ ümmîdi ile imdâd-ı h’ah oldı gazâl

Şevk-i güftârüñ şehâ nutka getürdi mermeri” Elmastraşzade Hilmi (Üstünova, 1993, K. 5/27)

(Ey padişah [olan sevgili] kuru yapraklar lütfunun ümidi ile imdat diye seslenir. Sözlerinin heyecanı ile mermer dile gelir.)

Memduhun bahçesindeki havuzun mermerlerinde o kadar renk ve ışık vardır ki, güneş onların yanında gündüz yanan bir mum gibi kalır.

“Ruhâmında ol denlü var ferr ü tâb

Ki yanında çün sem’-i rûz âftâb” Nedim (Macit, 1997, M.1/36 – s. 211)

Mermere benzetilenler arasında en göze çarpan sevgilinin beyaz tenidir. Sevgilinin eli, teni ve bazen tüm vücudu mermere benzetilmiştir:

“Hiç noksân gelmedi bârân-ı eşkümden saña

Yoksa mermerden midür ey ‘aşk bünyâduñ senüñ” Rahîmî (Mermer, 2004, G. 162/4)

(Ey sevgili, gözyaşı yağmurum senden hiçbir şey eksiltmedi. Ey aşk, acaba senin vücudun mermerden mi yapılmıştır?)

Bazen sevgili taştan yapılmış bir put olarak tasavvur edildiğinde yüreğinin mermerden olabileceği vurgulanmıştır:

“Billâh ey büt-hâne-i hüsnün büt-i ‘ayyâresi

Nice mermerden düzülmüşdür yüreğın hâresi” Ahmet Paşa (Tralan, 1992, G. 349/1)

(Allah için, ey güzellik puthanesinin hilekâr putu! Yüreğinin taşları nice mermerden düzülmüştür.)

Sevgili taş kalplidir, merhametsizdir. Divan şiirinde bahsedilen bu taş kalpli sevgilinin kalbi sert mermer taşına benzetilmiştir:

“Ey siyeh-dil sana te’sîr etmedi eşk-i niyâz

Kalb-i sengînin ‘aceb âhen midir mermer midir” Abbas Vesim (G / 70-3)

Âşığın haline sevgilinin kalbi sert mermerden yapılırsa dahi acıyacaktır:

“Aç göğsümi bak kanlar akar yâralarımdan

Gün yüzlüm acırsın yüreğün olsa da mermer” Elmastraşzade Hilmi (Üstünova, 1993, G. 58/3)

Sevgili taş kalpliliği ile mermere benzetilirken rakip de sertliği ile mermere benzetilmiştir. Kâmî, Tebbet suresinin tersten okunuşu ile bir büyü yapıldığından bahsetmiştir. Anladığımız kadarı ile bu büyü, kişiyi baş aşağı etmek içindir. Tebbet-i tersten okuma büyü hakkında yaptığımız araştırmalarda buna benzer bir açıklamaya rastlayamadık. Fakat o dönemin inançlarına göre mermerin bu tür büyülerden etkilenmediğini anlıyoruz:

“Misâl-i seng-i hârâdur rakîb-i Bû-Leheb-fitrat

Füsûn-ı Tebbet-i vârun olursa ser-nigûn olmaz” Kâmî (Arslan, 2018, G. 84/2)

(Ebu Leheb mizaçlı rakip, mermer gibidir; ters Tebbet büyü olsa da o baş aşağı olmaz.)

Şairler mermerin sertliğinden ve kolay kolay kırılmayışından çok etkilenmişlerdir. Fakat tüm bu kırılmazlığın zayıf aşıkların tek gücü olan beddua karşısında yıkılabileceğini vurgularlar.

“Âşığün âzürde-hâtır itme ey kaşı kemân

Tir-i âh-ı subh-gâhı seng-i mermerdeñ geçer” Abdî (Yalap, 2007, G. 3/5)

(Ey keman kaşlı [sevgili], âşığının hatırını kırma [çünkü âşığın] sabah vakti ahının oku mermer taşı [deler] geçer.)

SONUÇ

Her sanatkâr yaşadığı çevreyi eserlerine yansıtır. Divan şairleri yaşadıkları dönemin önemli mimari öğelerinden biri olan mermeri eserlerine taşımışlardır. Osmanlı mimarisinde özellikle beyaz mermer, camilerden hamamlara saraylardan mezar taşlarına kadar her yerde kullanılmıştır. Divan şairleri mermerin bu kullanımından bahsederken taşın kendine has özelliklerinden ilham almışlardır. Su dalgası gibi içerisinde çizgiler barındıran mermer türleri suyla karşılaştırılmıştır. Mermerin parlak yüzeyi şaire ipeği ve aynayı hatırlatmaktadır.

Divan şiirinde mermerin nasıl kullanıldığına baktığımızda beyaz ve parlak oluşu ile olumlu bir figür olduğunu görmekteyiz. Sevgilinin teni, elleri ve bedeni beyaz mermerden yapılmış olarak tasvir edilir. Mermerin sert oluşu da şairlere ilham vermiştir. Taşın sertliği ile suyun yumuşaklığı karşılaştırılmıştır. Bu sert taşı kazımanın zor oluşu ve taşta yazılanın kalıcılığı Divan şairlerinin dilinde deyimleşmiştir.

Mermerin Divan şiirindeki yerini incelemekle dönemin mimari zevk ve anlayışına da bir bakış getirilebilir. Mermerin saray, havuz, cami, hamam veya köşkerin yapım ve süslenmesinde kullanılması Osmanlı döneminde bu taşta verilen önemi göstermektedir. Mezar taşlarının ve kitabelerin bu taştan yapılması da dikkat çekicidir. Divan şiirini döneminin bir tanığı olarak inceleyecek çalışmalar ile atalarımızın beğeni ve zevklerine dair yeni pencereler açılacaktır.

Etik Beyan

“Dalgaları Arasında Şiir Taşıyan Taş: Divan Şiirinde Mermer” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir. Bu araştırma etik kurul kararı zorunluluğu taşımamaktadır. Makale, Etik Kurulları Yayın Etiği Komitesinin (Committee on Publication Ethics–COPE) yazar, hakem ve editörler için belirtilen kurallardan yararlanılarak oluşturulmuş olan Anasay dergisi etik kuralları çerçevesinde yazılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peerreview: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author declares that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (1993). *Nefî Divânı*. Ankara: Akçağ.
- Arıkan, M. (1962). Türkiyede Mermercilik. *Bilimsel Madencilik Dergisi*, 2(7), 463-468.
- Arslan, M. U. (2018). *Diyârbekirli Kâmî ve Divânı*. Ankara: DBY.
- Can, M. (2019). Tarihte Minbere Yüklenen Sembolik ve Terminolojik Anlamlar Üzerine Bazı Tespitler, *Bilimname*, 39, 413-445.
- Çavusoğlu, M., & Tanyeri, M. A. (1990). *Üsküplü İshak Çelebi Divânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi y.
- Çelik, M. Y. (2003). Types and Usage Areas of the Decorative Natural Building Stones. *Scientific Mining Journal*, 42 (1), 3-15.
- Çelik, E. & Aydemir, A. İ. (2018). Türk Hamam Mimarisinin Yapısal ve Mekânsal Özellikleri. *Kent Akademisi*, 11 (2), 274-281
- Diriöz, M. (2015). *Pazarbaşı-zâde Osman Servet Dîvânı-Tenkidli Basım*. İstanbul: Patrol.
- Doğan, M. N. (1997). *Lâle Devri Şâiri Şeyhülislam İshak ve Dîvânı*. İstanbul: MEB.
- Eren, A. (2017). *Mehmed Sıdkî Dîvânı*. Ankara: Altıpost.
- Gökay, M. K. & Gündoğdu, İ. B. (2001). Classification of Marble Colours by Digital Analyses and its Usage at Marble Factories. *Scientific Mining Journal*, 40 (4), 3-10.
- Gültekin, M. (2009). *Şekûrî Divânı*. Fatih Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Jarring, G. (1978). Evliya Çelebi ve Pire'deki Mermer Aslan . *Bellekten*, 42 (168), 775-780.
- Karaköse, S. (1994). *Nevizâde Atâyî Divânı Kısmî Tahlil-Metin*. İnönü Üniversitesi SBE, Doktora Tezi, Malatya.
- Kocasavaş, Y. (2002). Eski Türklerde Yas ve Ölü Gömme Âdetleri. *Türkler Ansiklopedisi*, C. 3, 67-75.
- Kutlar, F. S. (1996). *Arpaeminizade Sami Divânı*. Hacettepe Üniversitesi SBE, Doktora tezi, Ankara.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Divânı*. Ankara: TDK Yay.
- Macit, M. (1997). *Nedîm Divânı*. Ankara: Akçağ.
- Mengi, M.(1995). *Mesihî Divânı*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Mermer, A. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Divânı*. Ankara: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- Saraç, M. A. Y. (2002). *Emrî Divânı*. İstanbul: Eren.
- Sungur, N. (1994) *Âhî Divânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Süer, F. R. (2017). *Şemseddîn-i Sivâsî Divânı*. İstanbul: H Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Üstünova, K. (1993). *Hilmi Divâni*. Uludağ Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Yekbaş, H. (2016). *Sebzi Divâni*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yekbaş, H. (2020). *Sehi Bey Divâni*. İstanbul: Moution.

Yıldırım, Y. (2020). *Ahmed Nüzhet Divâni*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.

Yılmaz, K. H. (2017). *Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Divâni*. Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü (e-kitap).

Yücel Turan, H. (2017). *Hatmi Divâni: İnceleme-Metin*. Yıldız Teknik Üniversitesi SBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yüksel, M. (2023). Kâbe'nin Tarihi ve Anlamı Üzerine Bazı Tespitler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 23(1), 206-221.